

מה מספרת לנו התורה מיד לפני שהיא מוסרת לנו את השיחה הזאת? היא מספרת על חלומי השני של יוסף. בחלום הראשון, הוא ואחיו אילמו אלומות בשדה. אלומתו של יוסף קמה גם ניצבה, ואילו אלומותיהם של אחיו השתחוו לה. מטבע הדברים, כשיוסף סיפר להם על החלום הם כעסו. "המלך תמלך עלינו?", תמהו. "אם משול תמשל בנו?". יעקב, לעומת זאת, אינו מוזכר כלל בקשר לחלום הראשון. אולם החלום השני היה שונה:

וַיַּחְלֹם עוֹד חֲלוֹם אֲחֵר, וַיְסַפֵּר אוֹתוֹ לְאָחָיו. וַיֹּאמֶר, "הִנֵּה חֲלֹמֹתַי חֲלוֹם עוֹד, וְהִנֵּה הַשֹּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי". וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחָיו. וַיַּגֵּד בּוֹ אֲבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ, "מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ? הֲבֹא נִבּוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאֶחָיֶךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה?" וַיִּקְנָאוּ בּוֹ אָחָיו, וְאֲבִיו שָׁמַר אֶת הַדְּבָר (לז, ט-יא).

מיד אחר כך אנו קוראים, כאמור, על שילוח יוסף בידי אביו אל אחיו. בראותם אותו שם, הרחק מהבית, הם זממו להורגו, הורידוהו לבור, והוא נמכר לעבדות.

היו ליוסף שנים רבות לחשוב על המקרה. על עוינותם של אחיו ידע. אבל גם יעקב ודאי ידע זאת. ואם כן, למה שלח את יוסף אליהם? האם לא עלה על דעתו שהם עלולים לפגוע בו? האם לא ידע מה נוראה היא יריבות אחים? הייתכן שלא שקל כלל את האפשרות ששליחת יוסף אל אחיו מסכנת את חייו?

אין חכם כבעל הניסיון. ויעקב היה בעל ניסיון. הוא ברח עד חרן מפני עשו אחיו שגמר אומר להורגו. גם כעבור עשרים ושתיים שנה, כשחזר ארצה ועמד לפגוש את עשו, פחד שמא יקום עליו לרוצחו נפש. יעקב ירא מפני הפגישה הזאת ויצר לו. אימת עשו על יעקב חוללה

העור אבי אוהבני?

בכל פעם שאנו שבים וקוראים את סיפורו של יוסף אנו תוהים מחדש: מדוע במשך עשרים ושתיים שנות היעלמותו לא מצא יוסף שום הזדמנות לשלוח לאביו אות חיים? בתחילת הדרך, כשהיה עבד בבית פוטיפר וכשהיה בבית האסורים, הדבר לא התאפשר. אבל כמשנה למלך מצרים ודאי היה לאל ידו לשלוח שליח לארץ כנען. בייחוד תמוהה הימנעותו מעשות כן כאשר ראה את אחיו בבואם לראשונה למצרים לשכור אוכל.

יוסף ידע שאביו אוהב אותו מאוד. בלי ספק הבין כמה כואבת לו הפרידה. הוא לא ידע, ולא יכול לדעת, שאביו חושב שהוא מת; אבל ודאי ידע שאביו כואב וחרד – ועל כן חייב היה לנצל כל הזדמנות להעביר לו הודעה שהוא בריא ושלם. מדוע לא עשה כן? אני רוצה להציע הסבר שאינו משמח במיוחד.¹

סיפור ירידתו של יוסף לעבדות ולגלות החל כאשר אביו שלח אותו, לבדו, לראות מה שלום אחיו:

וַיֵּלְכוּ אָחָיו לְרֵעוֹת אֶת צֹאן אֲבִיהֶם בְּשֹׁכֶם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף, "הֲלוֹא אֶחָיֶךָ רְעִים בְּשֹׁכֶם; לָכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם". וַיֹּאמֶר לוֹ, "הֲנִי". וַיֹּאמֶר לוֹ, "לָךְ נָא, רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אֶחָיֶךָ וְאֶת שְׁלוֹם הָצֹאן וְהַשְׁבֵּנִי דָּבָר". וַיִּשְׁלַחְהוּ מַעֲמֵק חֲבֵרוֹן (בראשית לז, יב-יד).

משבר גדול בחייו. יעקב ידע טוב יותר מכל יתר אנשי בראשית ששנאה עלולה להוליך לרצח, ושנאת אחים – לרצח-אח.

ובכל זאת שלח יעקב את יוסף אל אחיו בידיעה שהם מקנאים בו ושונאים אותו. יש להניח שגם יוסף ידע את כל זה. לאיזו מסקנה, אם כן, יכול היה יוסף להגיע בכל השנים הארוכות הללו במצרים, בהרהורי הרבים על אסון מכירתו – אם לא למסקנה שאביו נטר לו על חלום השמש והירח, כלומר אביו ואימו, המשתחווים לו? כשהתורה מסמיכה אל סיפור החלום הזה, ואל הסיומת "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", את שליחת יוסף לשכם, היא רומזת לאפשרות שיוסף אכן ראה קשר סיבתי בין הדברים.

החלום הכעיס את יעקב, ויוסף ידע זאת. הרי, כמסופר, אביו גער בו. חלומו של בן שאביו ואימו יסגרו לו, וסיפור החלום הזה, הם בגדר חוצפה מקוממת. ועוד: את מי סימל הירח בחלום? אימו של יוסף, רחל, אהבת-חייו של יעקב, כבר לא הייתה בחיים. מסתבר, אם כן, שהירח הוא לאה. אבל עצם האזכור של "הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים" ודאי העיר אצל יעקב את יגונו על רחל שאיננה. יוסף ידע שהרגיז את אביו. על כן, שוב, אך הגיוני הוא שיחשוב כי אביו שלח אותו במתכוון אל מקום הסכנה.

יוסף לא שלח אות חיים לאביו כי חשב שאביו כבר אינו רוצה לראות אותו ולשמוע ממנו. הוא חשב שאביו ניתק את הקשר איתו. זה היה היקש סביר מהעובדות כפי שהוא הכירן. הוא לא יכול היה לדעת שיעקב עדיין אוהב אותו, שאחיו רימו את אביו בעזרת כותנתו המוכתמת בדם שעיר-עזים, ושאביו התאבל עליו ומיאן להינחם. אנחנו יודעים את כל אלה כי התורה מספרת לנו. אבל יוסף, המצוי הרחק בנכר, אם כעבד אם כאסיר אם כמשנה למלך, לא יכול היה לדעת. תובנה זו מעמידה את הסיפור באור חדש לגמרי וטרגי.

האם יש לפרשנות הזו סימוכין בכתוב? יש ויש. יוסף ידע בהכרח שאביו מסוגל לכעוס מאוד על בניו. הוא ראה זאת בשני מקרים קודמים. הראשון אירע כאשר שמעון ולוי הרגו את תושבי שכם אחרי שבנו של נשיא העיר אנס וחטף את אחותם דינה. יעקב הוציא עליהם את מדרתו: "עֲבַרְתֶּם אִתִּי לְהַבְאִישְׁנִי בַּיָּשֶׁב הָאָרֶץ, בְּכַנְעֲנִי וּבְפָרְזִי, וְאֲנִי מְתִי מִסָּפֶר, וְנֶאֱסָפוּ עָלַי וְהַכּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי" (בראשית לד, ל).

המקרה השני אירע לאחר מות רחל. "וַיְהִי בְשָׁפֶן יִשְׂרָאֵל בְּאָרֶץ הַהוּא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילַגֶּשׁ אִבּוֹ, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל" (לה, כב). על פי חז"ל ראוּבֵן לא ממש שכב עם בלהה אלא "בלבל משכבו", ערכב את יצועי אביו שעבר מאוהל רחל לאוהל בלהה ולא לאוהל לאה.² אבל יעקב חשב שראובן שכב עם פילגשו, מעשה שמשמעותו הסמלית היא ניסיון של בן להדיח את אביו ולתפוס את מקומו.

בעקבות שני האירועים האלה, יעקב ניתק מגע, כמעט לגמרי, עם שלושת בניו הגדולים. זאת הסיבה לכך שבהתנהלות האחים כלפי יוסף, וכנראה בהתנהלותם בכלל, יהודה היה הבכיר והפעיל. הוא היה הבן הרביעי, אך יעקב כבר לא בטח בשלושת הגדולים. ערעור יחסיו של יעקב עם בניו הגדולים ודאי לא נעלם מעיני יוסף. יעקב עדיין כעס עליהם בערוב ימיו: כשהגיע הזמן לברכם – קיללם. על ראוּבֵן אמר: "פָּחַז כַּמִּים, אֵל תוֹתֵר! כִּי עָלִית מִשְׁכְּבִי אֲבִיךָ, אֲזַ חָלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֶה" (מט, ג). ועל בנו השני ובנו השלישי:

שְׁמַעוֹן וְלֵוִי אֲחִים – כָּלִי חָמָס מְכַרְתֶּיהֶם.
בְּסֹדֶם אֵל תָּבֹא נַפְשִׁי, בְּקָהֶלֶם אֵל תַּחַד כִּבְדִּי,
כִּי בְּאֶפֶס הָרְגוּ אִישׁ, וּבְרֶצְנָם עָקְרוּ שׁוֹר.
אָרוּר אֲפָם כִּי עָזוּ, וְעַבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּה.
אֲחֻלָּקֶם בְּיַעֲקֹב, וְאֶפִּיצֶם בְּיִשְׂרָאֵל (מט, ה-ז).

וַאֲמַר אֶדְ טָרַף טָרַף, וְלֹא רָאִיתִי עַד הַנָּה. וּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת
זֶה מֵעַם פָּנִי וְקָרְהוּ אֶסּוֹן – וְהוֹרְדֶתֶם אֶת שִׁיבְתִי בְרָעָה שְׁאֵלָה
(מר, כז-לא).

ברגע הזה הבין יוסף שלא היה יסוד לאמונתו כי אביו דחה אותו. להפך:
אובדן יוסף שבר את יעקב. יעקב האמין שיוסף "טרף טרף", שחיה רעה
אכלתהו. כלומר, יעקב עדין אוהב את יוסף, עדיין מתייסר על היעדרו.
על הרקע הזה מובנת היטב תגובתו של יוסף לגילוי:

וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצָּבִים עָלָיו. וַיִּקְרָא, "הוֹצִיאוּ
כָּל אִישׁ מֵעָלַי!" וְלֹא עָמַד אִישׁ אֹתוֹ בְּהִתְוֹדַע יוֹסֵף אֶל אָחָיו.
וַיִּתֵּן אֶת קִלּוֹ בְּבִכּוֹ, וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעָה. וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל אָחָיו, "אֲנִי יוֹסֵף! הֲעוֹד אָבִי חִי?" (מה, א-ג)

המחשבה הראשונה של יוסף אינה על יהודה או על בנימין, אלא על
יעקב. הספק שקינן בו עשרים ושתיים שנה הותר. על כן שאל מיד:
"העוד אבי חי?"

האם זו הדרך האפשרית היחידה לפרש את הסיפור? ממש לא.
אבל זאת אפשרות. ואם היא נכונה, אנו יכולים להציב את סיפור יוסף
בתוך שני הקשרים תמטיים אחרים הממלאים תפקיד חשוב במכלול
של ספר בראשית.

הראשון הוא האי-הבנה הטרגית. שני מקרים לפחות עולים כאן
על הדעת. האחד, בין יצחק לרבקה. כזכור, יצחק אהב את עשו ורבקה
את יעקב. אהבתה כלפיו גרמה לה לדחוף את יעקב לקבל את הברכה
שיצחק ייעד לעשו. שורש חיבתה זו של רבקה, טמון, לדעת אברבנאל,
במה ששמעה מפי ה' בעת הריונה על התאומים המתרוצצים בבטנה:
"וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר". אברבנאל מוסיף ומסביר שיצחק אהב את עשו כי הוא

ראיה נוספת לפרשנות שלנו מגיעה מפי יוסף עצמו. כאשר התמנה
למשנה למלך מצרים ניתן לו השם צפנת פענח, והוא חותן עם אישה
מצרייה, אסנת. כשהיא ילדה לו את בנו הבכור הוא קרא את שמו
מנשה, והסביר: "כִּי נִשְׁנִי אֶ-לֵהִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי" (מא,
נא). בראש מעייניו של יוסף עמדה אם כן התשוקה לשכוח את העבר:
לא רק את התנהגותם של האחים כלפיו אלא "את כל בית אבי". הוא
קיווה "את כל עמלי", כלומר את כל התלאות שעבר, לא רק עם אחיו
אלא גם עם אביו יעקב. יוסף האמין שאביו מסר אותו במתכוון לידיהם
המפוקפקות של אחיו מפני שכעס כל כך על חלום השמש והירח שלא
רצה עוד קשר איתו, עם בנו האהוב. ומשום כך נמנע יוסף כל השנים
מלהודיע לאביו שהוא חי במצרים.

אם נכון הדבר, הוא מאיר באור חדש את סצנת הפתיחה הדרמטית
של פרשת ויגש. מה היה בנאמו של יהודה שטלטל כל כך את יוסף
וגרם לו לפרוץ בבכי ולבסוף לגלות לאחיו שהוא יוסף? אפשרות אחת
היא שבהתנדבותו להימסר לעבדות כדי לשחרר את בנימין הראה יהודה
שהוא חזר בתשובה על מכירת יוסף לעבדות. עסקתי בכך בשיחתנו
לפרשת ויגש לפני שנתיים ובהזדמנויות נוספות. התשובה והסליחה הן
אכן נושא מרכזי בסיפור יוסף ואחיו.

אבל עכשיו אנו יכולים להציע אפשרות נוספת. דבריו של יהודה
גרמו ליוסף להבין לראשונה מה באמת קרה עשרים ושתיים שנה קודם
לכן. יהודה מספר לו מה אמר להם יעקב זה עתה, כששבו לארץ כנען
מפגישתם הראשונה עם המשנה למלך מצרים:

וַיֹּאמֶר אָבִינוּ, "שָׁבוּ שָׁבוּ לָנוּ מֵעַט אֲכָל". וַנֹּאמֶר, "לֹא נוּכַל
לָרֶדֶת. אִם יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטָן אִתָּנוּ – וַיִּרְדְּנוּ. כִּי לֹא נוּכַל לָרְאוֹת
פָּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטָן אֵינָנוּ אִתָּנוּ". וַיֹּאמֶר עֲבַדְךָ אָבִי אֱלִינוּ,
"אַתֶּם יֹדְעִים כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי. וַיֵּצֵא הָאֱחָד מֵאֵתִי

היה הבכור; לכן סבר יצחק שעשו הוא יורש ברכת ה' והברית עם ה'. הוא לא ידע על מה ששמעה רבקה בהריונה, כשהלכה לדרוש את ה'. לפי פירוש זה, חוסר תקשורת בין בני הזוג הוא שחולל את הדרמה הכאובה של גנבת הברכות והמאבק על הבכורה.³

אי-הבנה טרגית אירעה גם בין יעקב לרחל. כשברחו יעקב ובני משפחתו מבית לבן, רחל גנבה את התרפים של אביה לבן, את פסלוני הפולחן הביתיים שלו. הכתוב מודיענו: "וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גָּנְבָתָם" (לא, לב). כאשר השיג אותם לבן במרדפו, הוא האשים את יעקב בגנבה הזו. ויעקב, בכנות גמורה, הכחיש ואמר, "עַם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אֶחָיו" (שם). כלומר, אם מישהו גנב את אליהו תיגור עליו מיתה. ואכן, כעבור זמן לא רב מתה רחל בדמי ימיה. האפשרות הנרמזת בכתוב מועלית בגלוי במדרש ובפירוש רש"י:⁴ יעקב, בשגגה, חרץ את דין רחל למוות.

בשני המקרים, האי-הבנה נוצרה בשל קצר בתקשורת. לו סיפרה רבקה ליצחק מה שמעה כשהלכה לדרוש את ה' בעת הריונה, לו סיפרה רחל ליעקב שגנבה את התרפים, הטרגדיות היו כנראה נמנעות. היהדות היא דת של מילים קדושות, ואחד הנושאים הגדולים בספר בראשית כולו הוא כוחו של הדיבור לברוא וגם להטעות, להזיק וגם לרפא. מקין והבל עד יוסף ואחיו ("וַיִּשְׁנָאוּ אוֹתוֹ וְלֹא יָכֻלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם") מלמד אותנו החומש כי כאשר המילים כושלות האלימות מתחילה.

עד כאן באשר לֵא-הבנה הטרגית. הנושא השני שפרשת יוסף בפירושו החדש מתחברת אליו כאוב אף יותר, ועניינו אבות ובנים. מה הרגיש יצחק כלפי אביו אברהם, בידעו שהוא הניף עליו סכין לזוהחו? ומה הרגיש יעקב כלפי אביו יצחק, בידעו

שיצחק אהב את עשו יותר מכפי שאהב אותו? מה הרגישו בניה של לאה כלפי אביהם יעקב, ביודעם שיעקב מעדיף את רחל ואת בניה? האם אבי באמת אוהב אותי? – דומה ששאלה זו עולה בכל אחד מהמקרים הללו. ועתה ראינו שיש סיבה טובה לחשוב שגם יוסף התחבט באותה שאלה.

"כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יֹאסֶפֶנִּי", אומר משורר תהילים (כו, י). מיתר זה רוטט לאורך ספר בראשית. זיגמונד פרויד העמיד שאלה זו בלב הפסיכולוגיה האנושית. תסביך אדיפוס, המתח בין אבות ובנים, הוא לדעת פרויד הגורם המשפיע ביותר על הפסיכולוגיה של היחיד וגם על הדת כולה.

המודל הספרותי שפרויד ראה לנגד עיניו בא מן המיתולוגיה היוונית ולא מסיפורי בראשית – אך לא בכדי: לו פנה אל סיפורי האבות והבנים בתורה היה מגלה שלמערכת היחסים הטעונה הזו עשוי להיות פתרון שאינו טרגי. אברהם כן אהב את יצחק. יצחק נתן ליעקב ברכה אחרת, הפעם בידעו שהוא יעקב. יעקב אהב מאוד את יוסף. ולמעלה מכל האהבות האנושיות הללו נישאת אהבה אלוהית, המצילה אותנו מרגשות הדחייה וגואלת את האדם מן הטרגדיה.

- 1 על קו המחשבה שיוצג פה אני חב תודה ליהושע רואו ממנצ'סטר.
- 2 רש"י לבראשית לה, כב; שבת נה ע"ב.
- 3 אברכנאל לבראשית כה, כח.
- 4 רש"י לבראשית לא, לב; בראשית רבה וזוהר על אתר.